

OKUL ÖNCESİ HİKÂYE VE MASAL KİTAPLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ (*)

Derman KAYNAK (**)

Elif AKTAŞ (***)

Öz

Bu araştırmanın amacı okul öncesi hikâye ve masal kitaplarında toplumsal cinsiyet rollerinin dilsel ve dil dışı göstergeler aracılığıyla nasıl aktarıldığını tespit etmektir. Araştırma nitel araştırma özelliği gösterip veriler doküman inceleme yolu ile toplanmıştır. Ölçüt örnekleme yöntemi ile seçilen 50 adet okul öncesi hikâye ve masal kitabı, literatür taranarak ve uzman görüşü alınarak oluşturulan kategorilere göre belirlenen inceleme formları aracılığıyla değerlendirilmiştir. İki aşamalı gerçekleştirilen bu araştırmada, ilk aşamada toplanan veriler, önce betimsel analize ardından içerik analizine tabi tutulmuştur. İkinci aşamada ise her bir kitap kategoriler ışığında yorumlanarak tematik olarak incelenmiştir. Araştırma sonucu, incelenen kitaplarda toplumsal cinsiyet rollerinin geleneksel olarak hâlâ varlığını korumakta olduğunu ortaya koysa da, geleneksel anlayıştan ve kalıp yargılardan arınmış eşitlikçi bir anlayışın da kısmen kitaplara yansıtıldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Toplumsal Cinsiyet Rollerini, Okul Öncesi Dönem, Hikâye, Masal, Resimli Kitap.*

Gender Roles in Preschool Story and Fable Books

Abstract

The aim in this study is to introduce an explanation for the question “how are gender roles conveyed by the means of linguistic and non-linguistic indicators in preschool story and fable books?” The study was conducted through the qualitative research methods.

*) Bu çalışma, Yrd. Doç. Dr. Elif AKTAŞ danışmanlığında hazırlanan aynı adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

**) Okul Öncesi Öğretmeni, Millî Eğitim Bakanlığı İshakoğlu İlkokulu, Çayeli/RİZE, (dermankaynakk@gmail.com), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9279-6402>

***) Yrd. Doç. Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, (e-posta: elifaktas@erdogan.edu.tr), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5573-2274>

50 preschool story and fable books selected with scale sampling method were assessed according to the categories formed in the light of information derived from the literature and the analysis forms were created. Then, these forms were filled by examining the books. This research was carried out in two stages. The gathered data was analyzed with descriptive and content analysis methods in the first stage. In the second stage, each book was interpreted in consideration of the categories. In consequence of the assessments, it was identified that although gender roles are still present traditionally in the examined books, these roles are reflected partially with an egalitarian manner purified from traditional approach and stereotyped judgments.

Keywords: Gender, Preschool, Story, Fable, Illustrated Book.

Giriş

Bireyin biyolojik olarak erkek veya kadın olduğunu belirleyen cinsel gelişim, büyük ölçüde okul öncesi dönemde şekillenir. Cinsiyetin toplumsal ve psikolojik olarak karşılığı ise toplumsal cinsiyet (gender) olarak adlandırılır. Toplumsal cinsiyet kavramı, biyolojik cinsiyetten farklı olarak bireyin içinde yaşadığı toplumun ve kendi psikolojisinin etkisiyle oluşur. Toplumlar da kadın ve erkeğe kültüre uygun birtakım nitelikler atfedilir. Bu nitelikler, kadınlar ve erkekler arasında ayırıcı roller oluşturur. İşte bu roller, toplumsal cinsiyet rolleridir. Kız ve erkek çocuklar yetiştikleri toplumun kültürüyle paralel olarak kadın ve erkek toplumsal cinsiyet rolleriyle donanırlar (Aydın, 2013: 140; Bee ve Boyd, 2009: 540; Dökmen, 2015: 29; Ecevit ve Karkıner, 2011: 4; Vatandaş, 2007).

Toplumsal cinsiyet, içinde yaşanılan toplumun kültürel özelliklerine göre birtakım kalıp yargılar (stereotypes) taşıyabilir. Sosyal çevreden öğrenilen kalıp yargılar, insanların cinsiyet, meslek, giyiniş, fiziksel görünüm gibi özelliklerine ilişkin şemalardır. Toplumların kalıplaşmış düşünceleri, kadınlar ve erkekleri kalıp yargılarla tanımlamalarına sebep olur. Kadınlara dair kalıp yargılar arasında duygusal ve nazik olma örnek gösterilebilir (Cüceloğlu, 2006: 387; Gökdağ, 2011: 42). Erkekler içinse güçlü, soğukkanlı, kaba ve sert olma gibi özellikler bir kalıp yargı olarak değerlendirilebilir (Dökmen, 2015: 70). Kalıp yargılar mesleklerde, giyim tarzlarında ve davranış biçimlerinde ortaya çıkar (Şahin, 2009: 93). Çocuklar, kalıp yargıları aile ve çevreleriyle olan ilişkilerinden öğrenirler ve öğrendikleri cinsiyet rollerine uygun davranırlar (Cüceloğlu, 2006: 393).

Toplumsal cinsiyet rollerinin gelişimini açıklayan pek çok kuram vardır. Bu farklı kuramlar aynı davranışın farklı yönlerine ışık tutarak birbirlerini tamamlarlar (Dökmen, 2015: 41). Bu kuramlardan ilki, Freud tarafından geliştirilen psikanalitik kuramdır. Kurama göre erkek çocuk baba ile kız çocuk ise anne ile özdeşleşerek cinsel kimliğini oluşturur. Fallik dönem olarak adlandırılan 4-5 yaş dönemi ise bu aşamada kritik bir dönemdir (Dökmen, 2015: 42-45; Orçan, 2011: 86; Özgüven, 2010: 230; Şahin, 2009: 67-100; Yavuzer, 2017: 74).

Bandura'ya ait olan sosyal öğrenme kuramı ise bireyin cinsiyet rollerini toplumsal ödüllendirme yoluyla kazandığını iddia etmektedir. Kurama göre kız çocuk anneyi, erkek çocuk da babayı model alır. Sonrasında yakın çevre bu modellere eklenir. Ayrıca bu kurama göre birey, toplumun beklediği rollere uygun davrandığında ödüllendirilir, davranmadığında ise cezalandırılır (Orçan, 2011: 147; Özgüven, 2010: 231; Yılmaz, 2011: 291-318).

Bilişsel gelişim kuramında ise çocuk, bilişsel gelişim süreci içerisinde aktif olarak birtakım roller edinir. Sandra Lipsitz Bem'in ileri sürdüğü cinsiyet şemalar yaklaşımı adı verilen kuram da, sosyal öğrenme ve bilişsel gelişim kuramlarının temel görüşlerini birleştirir (Dökmen, 2015: 68).

Bireyler, edindiği roller ile çatışma içinde olmadan yaşama uyum sağlamalıdır. Çağdaş yaşam ile birlikte kadın ve erkeklerin cinsiyet rolleri de dengelenmeye başlamıştır. Bu açıdan keskin çizgilerle ayrılan roller edinmek yerine kadın ve erkeklerin karşı cinsle ait rolleri de edinebilmeleri gerekmektedir. Başka bir deyişle bireyler, toplumsal cinsiyet rolleri edinirken kadınsı ve erkeksi özelliklerin aynı kişide olabileceği 'androjen' cinsiyet rolüne sahip olmalıdır (Özgüven, 2010: 230).

Çocuğun sağlıklı bir kişilik geliştirebilmesi ve karşı cinsle saygı duyması için erken yaşlardan itibaren iyi yetiştirilmesi gerekmektedir. Doğum öncesi döneme kadar giden bu süreç için kritik yaş aralığı 3-6'dır. Okul öncesine denk gelen bu dönemde çocukların cinsiyet algılarını belirleyen uyarınlar arasında resimli kitaplar da önemli yer tutmaktadır. Çocuk kitaplarında kız ve erkek kahramanlara verilen olumsuz roller; iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin kavramlarının tek yönlü biçimde işlenmesi; ırkçı, bencil, cinsiyet ayrımcılığı yapan bireylerin yetişmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle çocuklara okutulacak kitapların titizlikle seçilmesi gerekmektedir (Aktaş, 2016).

Çocuk edebiyatı ürünleri; çocukları hayata hazırlama, onlara örnek olma ve deneyim kazandırma açısından önemli işleve sahiptir. Çocuk hangi yaş grubunda olursa olsun, okuduğu öykülerin kahramanlarıyla özdeşleşir ve bu karakterlerden kendine bir model yaratır. Çocukların günlük hayatta yaşadıkları problemlerin çözümü için gerekli beceriyi kazanmalarında hayalî karakterlerin önemli bir payı vardır. Çocuklar zihinlerinde oluşan sorulara kitaplardaki bu karakterler aracılığıyla yanıt ararlar (Güleç ve Geçgel, 2006: 35; Uzuner Yurt, 2013). Bu nedenle kitaplara hayat veren karakterler olağanüstü, abartılı, ulaşılması zor özelliklerden arındırılmış olmalı; şiddet, bencillik, kıskançlık gibi olumsuz örnek oluşturabilecek tutum ve davranışları barındırmamalıdır. Bu açıdan çocuk edebiyatı yazarları, edebî eserlerde karakter oluştururken titiz davranmalıdırlar (Öztürk, 2010: 53; Yalçın ve Aytaş, 2002: 32).

Çocuk edebiyatı eserleri, toplumda var olan kadın ve erkek cinsiyetine ilişkin birtakım kalıp yargılar içerebilir. Bu nedenle çocuklar, okuma alışkanlığı kazanırken kalıp yargılar ve cinsiyet ayrımcılığı içeren, hayata önyargıyla yaklaşmalarına sebebiyet veren eserlere maruz bırakılmamalıdır (Sever ve Aslan, 2012). Bu açıdan eserlerde, erkek egemenliğini öne çıkaran ve yücelten konular yerine kadına ve erkeğe eşitlikçi roller verilmelidir (Demirel, 2011: 54).

Okul öncesi dönemde oluşmaya başlayan cinsel kimliğin sağlıklı bir şekilde kazanılması için çocuğun etkileşimde olduğu uyanarlardan biri olan kitapların önemi büyüktür. Bu araştırmanın amacı da, okul öncesi dönem hikâye ve masal kitaplarındaki dilsel ve dil dışı göstergeler aracılığıyla kadın ya da erkek kahramanların aile, iş, okul ve sosyal çevrede hangi rollerle donatıldığı ve hangi kalıp yargıları taşıdığını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada “Okul öncesi hikâye ve masal kitaplarında toplumsal cinsiyet rolleri dilsel ve dil dışı göstergeler aracılığıyla nasıl aktarılmıştır?” sorusuna cevap aranmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, bir nitel araştırma özelliği göstermektedir. Yıldırım ve Şimşek (2013: 45) nitel araştırmayı “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanmaktadır. Nitel araştırma türlerinden doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı bu çalışmada öncelikle okul öncesi döneme ait hikâye ve masal kitapları belirli ölçütler doğrultusunda seçilmiştir. Ardından söz konusu kitaplar, araştırmacı tarafından ilgili literatür taranarak ve uzman görüşü alınarak oluşturulan formlara göre incelenmiş ve fişlenmiştir.

Araştırmanın İnceleme Nesnelere

Araştırmanın veri kaynaklarını okul öncesi döneme ait 50 öykü ve masal kitabı oluşturmaktadır. Bu kitaplar; Ayla Çınaroğlu'nun 5, Aytül Akal'ın 20, Fatih Erdoğan'ın 12, Mavisel Yener'in 10 ve Aytül Akal ile Mavisel Yener'in birlikte yazdıkları 3 kitaptan oluşmaktadır.

Araştırmanın veri kaynakları, ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Bu doğrultuda kitapların okul öncesi dönem çocuklarına hitap etmesi, kitaptaki karakterlerin insan olması, kitaplarda kadın-erkek rollerinin belirgin olması, kitapların edebî eser niteliği taşıması gibi ölçütler esas alınmıştır.

Bu amaca yönelik olarak 300 okul öncesi hikâye ve masal kitabı taranmış ve bunlardan belirlenen ölçüte uygun olanlar araştırmaya dâhil edilmiştir. İncelenecek olan kitapların seçimi sırasında üç alan uzmanının (biri çocuk gelişimi, diğer ikisi Türkçe öğretimi alanından) görüşüne de başvurulmuştur.

Veri Toplama Aracı

Çalışmanın verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen 10 farklı çizelge ile elde edilmiştir. Bu 10 çizelge, elli kitap için ayrı ayrı doldurulmuştur. Çizelgelerde toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesi amacıyla kitaplardaki karakter dağılımları, kıyafet renkleri ve seçimi, ayakkabı tercihleri, aksesuarlar, oyuncak dağılımı, duygusal edinimler/kişilik

özellikleri, eylemler, oyun çeşitleri ve meslekler tespit edilerek yüzde ve frekansları alınmıştır.

Verilerin Analizi

Bu araştırmanın veri analizinde önce betimsel analiz, ardından içerik analizi kullanılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle kitapların toplumsal cinsiyet kalıp yargıları taşıyıp taşımadığı betimsel analiz yöntemi ile belirlenmiştir. Bunun için araştırmanın veri kaynağı olan kitaplar, tematik olarak incelenmiş; kalıp yargıları yansıtan dilsel ve dil dışı göstergeler tespit edilmiştir. Ardından veriler, derinlemesine bir analize tabi tutularak kod ve kategoriler altında sınıflandırılarak yorumlanmıştır.

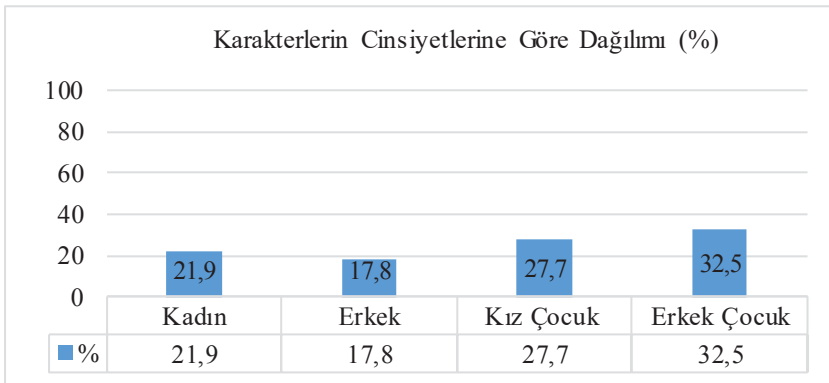
Araştırmada analiz birimi olarak cümle ve görsel esas alınmıştır.

Güvenirlilik

Çalışmada yapılan uygulamanın güvenilirliğine ilişkin veri toplayabilmek için kitapların tamamı eş zamanlı olarak araştırmacı dışında konu uzmanlarından başka bir kişi tarafından da incelenmiştir. Araştırmacılar arasındaki güvenilirlik (uyuşum yüzdesi) ise, Uyuşum Yüzdesi= Görüş birliği / görüş birliği + görüş ayrılığı X 100 formülü ile hesaplanmıştır. Bu formül sonucuna göre toplam güvenilirlik değeri %90 olarak hesaplanmıştır. Bu sonucun alan uzmanlarınca belirtilen (Tavşancıl ve Aslan, 2001) değerin (%70) üstünde olmasıyla çalışmanın yeterli uygulama güvenilirliğine sahip olduğu belirlenmiştir.

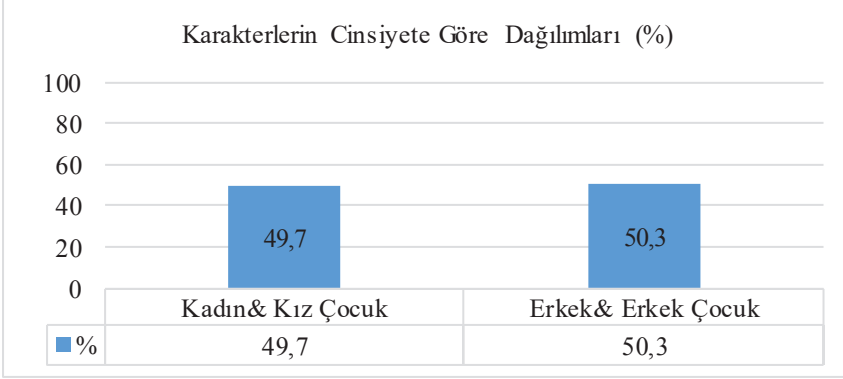
Bulgular ve Yorum

Kitaplardaki karakterlerin cinsiyetlerine (kadın, erkek, kız çocuk, erkek çocuk –kadın/kız çocuk, erkek/erkek çocuk) göre nicel olarak dağılımına ilişkin bulgular Grafik 1 ve 2’de sunulmuştur.

Grafik 1. Kitaplardaki Karakterlerin Cinsiyetlerine (Kadın/Erkek, Kız Çocuk/Erkek Çocuk) Göre Dağılımı

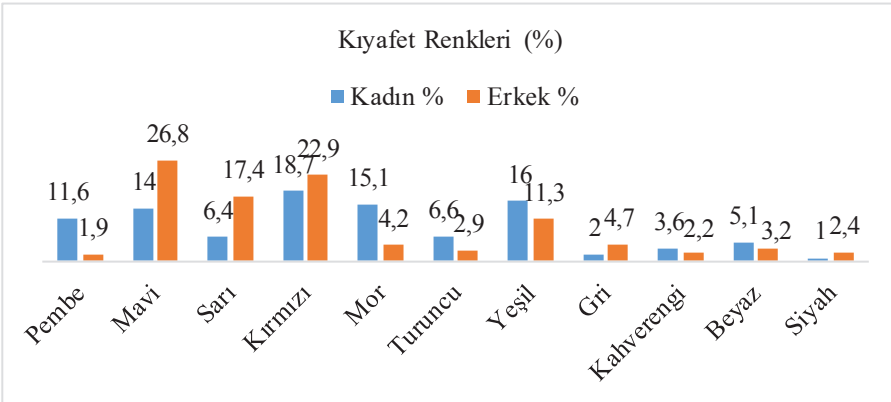
Grafik 1'e bakıldığında incelenen kitaplarda kadın karakterlerin (%21,9), erkek karakterlerden (%17,8) daha fazla yer aldığı belirlenmiştir. Ayrıca erkek çocukların oranının (%32,5) kız çocuk oranından (%27,7) fazla olması da diğer bir bulgudur.

Grafik 2. Kitaplardaki Karakterlerin Cinsiyetlerine (Kadın/Kız Çocuk, Erkek/Erkek Çocuk) Göre Dağılımı

Grafiğe 2'ye bakıldığında incelenen kitaplarda kadın/kız çocuk karakterleri (%49,7) ile erkek/erkek çocuk (%50,3) karakterleri arasında nicelik yönünden belirgin bir farklılık olmadığı görülmektedir.

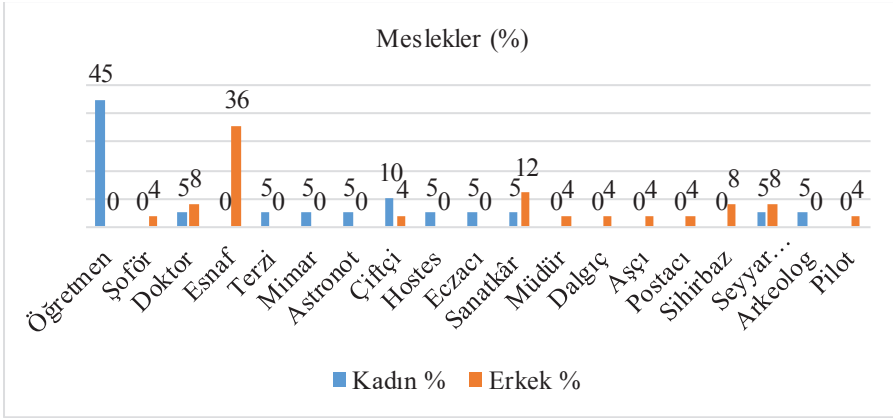
Kitaplardaki kadın ve erkek karakterlerin kıyafetlerinde tercih ettikleri baskın renklerin dağılımına ilişkin bulgular Grafik 3'te sunulmuştur.

Grafik 3. Kitaplardaki Karakterlerin Kıyafetlerinde Tercih Ettikleri Baskın Renklerin Dağılımı

Grafik 3 incelendiğinde kadınların en çok tercih ettiği renklerin sırasıyla kırmızı (%18,7), yeşil (%16), mor (%15,1) ve mavi (%14) olduğu görülmektedir. Kadınlara özgü bir renk olarak bilinen pembe rengin ise incelenen kitaplarda %11,6 oranıyla kadın karakterlerin kıyafetlerinde tercih ettikleri baskın renklerden bir diğeri olduğu görülmektedir. Erkek karakterlerin kıyafetlerinde tercih ettikleri baskın renkler ise mavi (%26,8), kırmızı (%22,9), sarı (%17,4) ve yeşil (%11,3)'dir. Bilindiği üzere mavi, geleneksel olarak erkekleri simgeleyen bir renk olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu bulgunun bu kalıp yargıyı yansıtır nitelikte olduğu söylenebilir.

Kitaplardaki kadın ve erkek karakterlerin mesleklerinin dağılımına ilişkin bulgular Grafik 4'te sunulmuştur.

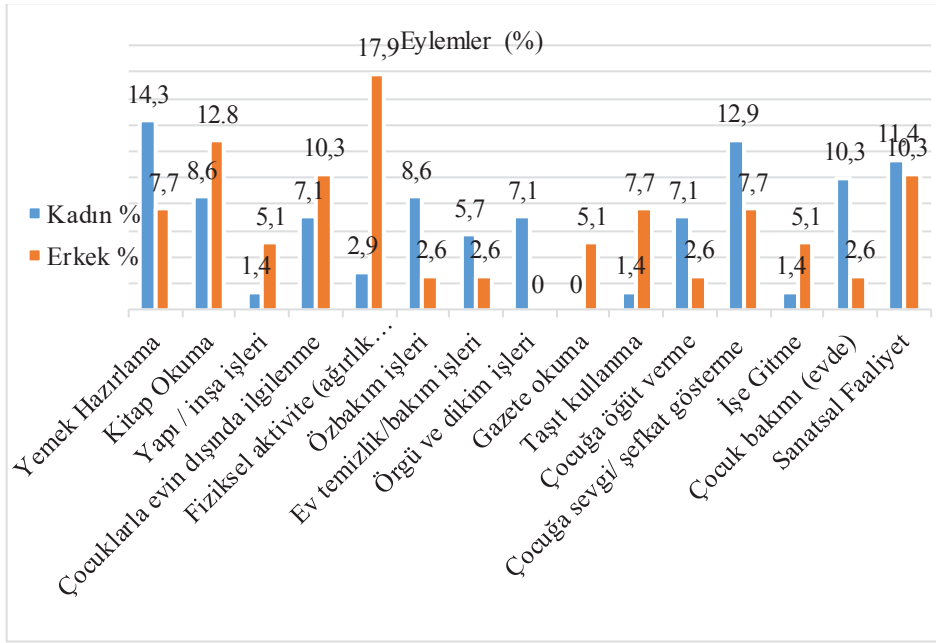
Grafik 4. Kitaplardaki Karakterlerin Meslek Dağılımları

Grafik 4'e göre kadınlara en çok yüklenen meslekler şunlardır: öğretmen (%45), çiftçi (%10), terzi (%5), mimar (%5), astronot (%5), hostes (%5), eczacı (%5), arkeolog (%5).

Grafik 4'e göre erkeklere en çok yüklenen meslekler ise şunlardır: şoför (%4), doktor (%8), esnaf (%36), sanatkâr (%12), müdür (%4), dalgıç (%4), aşçı (%4), postacı (%4), sihirbaz (%4), pilot (%4).

Kadın ve erkek karakterlerin meslek seçimlerine bakıldığında; öğretmen, terzi, mimar, astronot, hostes, eczacı, arkeolog mesleklerinde sadece kadınların; şoför, esnaf, müdür, dalgıç, aşçı, postacı, sihirbaz, pilot mesleklerinde ise sadece erkeklerin yer aldığı dikkat çekmektedir. Doktor, çiftçi, sanatkâr, seyyar satıcı meslekleri ise her iki cinsiyete de atfedilmiştir.

Kitaplardaki karakterlerin eylemlerinin dağılımına ilişkin bulgular Grafik 5'te sunulmuştur.

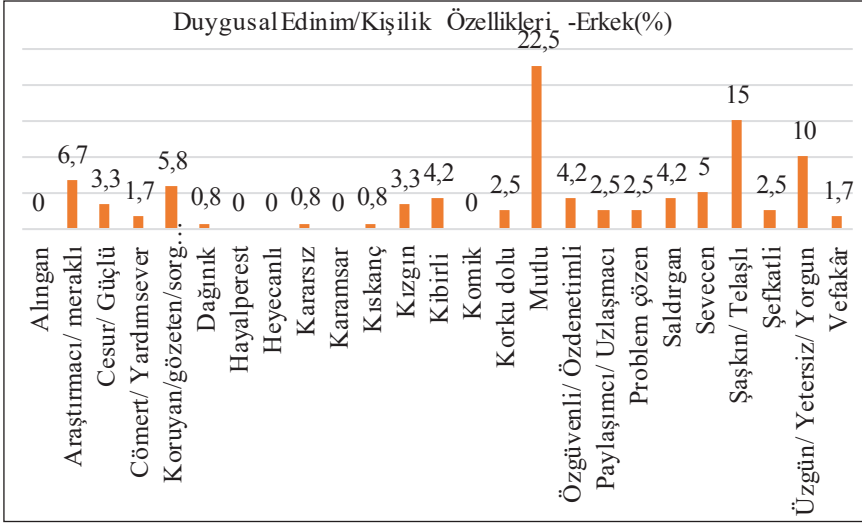

Grafik 5. Kitaplardaki Karakterlerin Eylemlerinin Dağılımı

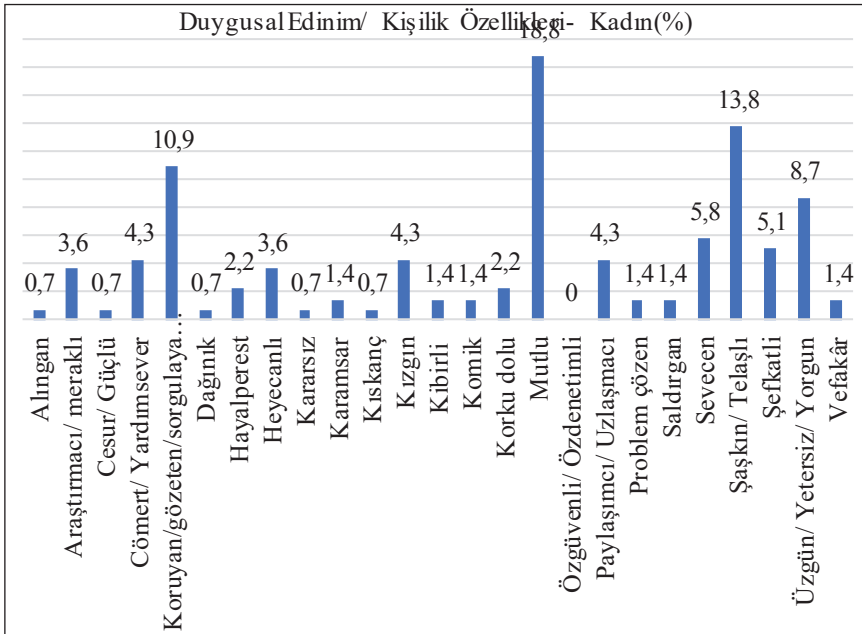
Grafik 5 incelendiğinde kadınların yemek hazırlama (%14,3), öz bakım işleri (% 8,6), ev temizliği/bakım işleri (% 5,7), çocuğu uyarma/çocuğa öğüt verme (% 7,1), çocuğa sevgi/şefkat gösterme (% 12,9), evde çocuk bakımı (% 10), sanatsal faaliyet (% 11,4), örgü ve dikiş işleri (%7,1) gibi eylemlerde baskın konumda olduğu tespit edilmiştir. Erkeklerin ise fiziksel aktivite (ağırlık taşıma/ağaca tırmanma vb.) (%17,9), kitap okuma (%12,8), çocuklarla evin dışında ilgilenme (%10,3), taşıt kullanma (%7,7), yapı/inşaa işleri (%5,1), gazete okuma (%5,1) eylemlerinde baskın konumda olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca Grafik 5'e göre erkekler, örgü ve dikiş eyleminde bulunmazken kadınlar da gazete okuma eyleminde bulunmamışlardır.

Kitaplardaki kadın ve erkek karakterlerin duygusal edinimleri ve kişilik özelliklerine ilişkin bulgular Grafik 6 ve 7'de sunulmuştur.

Grafik 6. Kitaplardaki Erkek Karakterlerin Duygusal Edinimleri ve Kişilik Özelliklerinin Dağılımı

Grafik 7. Kitaplardaki Kadın Karakterlerin Duygusal Edinimleri ve Kişilik Özelliklerinin Dağılımı

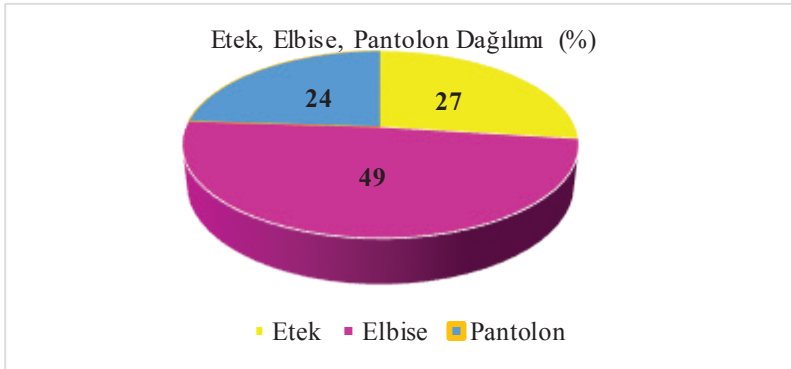
Grafik 6'ya bakıldığında erkekler; araştırmacı (% 6,7), cesur/güçlü (%3,3), kibirli (%4,2), saldırgan (%4,2), şaşkın/telaşlı (%15) tasvir edilmiştir. Bu özellikler kadınlarda ise daha azdır. Kadınların ise en çok şu özelliklerde betimlendiği tespit edilmiştir: araştırmacı/meraklı (%3,6), cesur/güçlü (%0,7), kibirli (%1,4), saldırgan (%1,4), şaşkın/ telaşlı (%13,8).

Grafik 7'ye bakıldığında kadınlar; mutlu (%18,8), cömert/yardımsaver (%4,3), koruyan/gözeten/sorgulayan/öğreten (%10,9), kızgın (%4,3), paylaşımcı/uzlaşmacı (% 4,3), şefkatli (% 5,1) özellikleri ile erkeklerden daha fazla oranlarda kitaplara yansıtılmışlardır. Bu özelliklerin erkek karakterlerdeki dağılım oranları ise şöyledir: mutlu (%22,5), cömert/yardımsaver (%1,7), koruyan/ gözeten/sorgulayan/öğreten (%5,8), kızgın (%3,3), paylaşımcı/uzlaşmacı (%2,5), şefkatli (%2,5).

Kadınlar ve erkekler bazı özelliklerde birbirine yakın oranlarda kitaplara yansıtılmışlardır: Kadınlar; dağmık (% 0,7), kararsız (% 0,7), kıskanç (%0,7), korku dolu (% 2,2), vefakâr (% 1,4), sevecen (% 5,8). Erkekler; dağmık (% 0,8), kararsız % 0,8), kıskanç (% 0, 8), korku dolu (% 2,5), vefakâr (% 1,7), sevecen (% 5).

Ayrıca incelenen kitaplarda alıngan, hayalperest, heyecanlı, karamsar, komik olarak sadece kadınlar yansıtılırken özgüvenli/öz denetimli olarak da sadece erkekler yansıtılmıştır.

Kitaplardaki kadın karakterlerin kıyafet tercihlerinde elbise, etek ve pantolonun dağılımına ilişkin bulgular Grafik 8'de sunulmuştur.

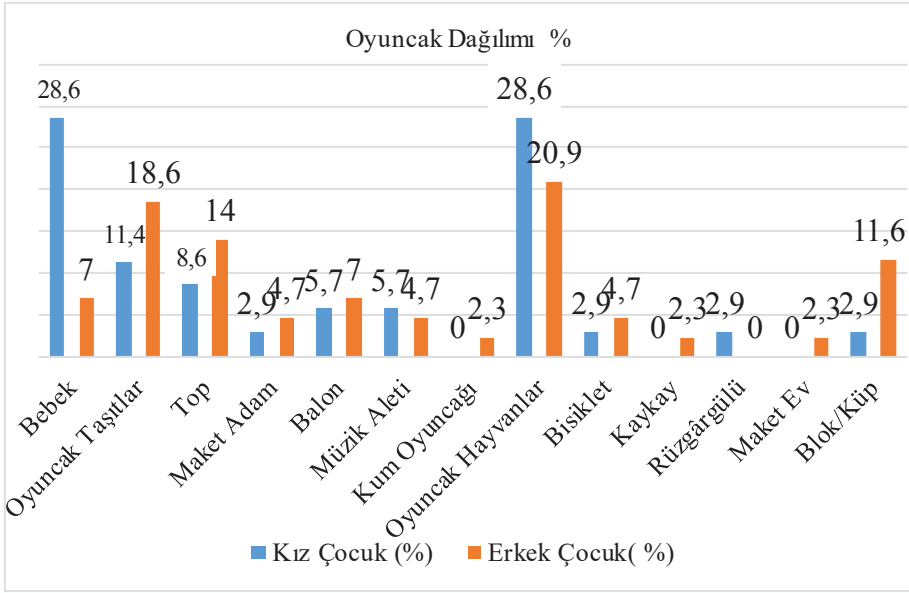

Grafik 8. Kitaplardaki Kadın Karakterlerin Kıyafet Tercihlerinde Elbise, Etek ve Pantolon Dağılımı

Erkek karakterlerin kıyafet seçimi toplumsal kalıp yargılar doğrultusunda büyük bir sapma göstermediğinden bu grafikte yalnızca kadın karakterlerin kıyafet seçimleri ele alınmıştır. Başka bir deyişle incelenen kitaplarda erkeklerin giydikleri kıyafetlerden toplumsal cinsiyet ayrımı yapılamamıştır.

Grafik 8'e bakıldığında, incelenen hikâye ve masal kitaplarındaki kadın karakterlerin %49 oranı ile en fazla elbise tercih ettikleri görülmektedir. %24 oranı ile pantolon, incelenen hikâye ve masal kitaplarındaki kadın karakterlerin en az tercih ettiği kıyafettir. Bu tercih, pantolonun daha çok erkek kıyafeti olarak bilinmesi kalıp yargısı ile ilişkilendirilebilir.

Kitaplardaki kız/erkek çocukların oyuncaklarının dağılımlarına ilişkin bulgular Grafik 9'da verilmiştir.

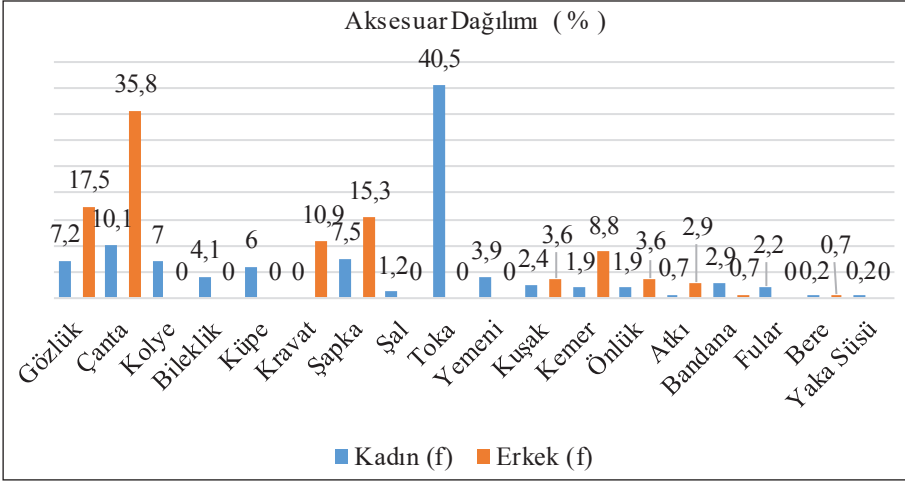

Grafik 9. Kitaplardaki Kız/Erkek Çocukların Oyuncaklarının Dağılımları

Grafik 9'a bakıldığında incelenen hikâye ve masal kitaplarındaki kız çocukların oyuncaklarının bebek, taşıt, top, maket adam, balon, müzik aleti, oyuncak hayvan, bisiklet, rüzgârgülü ve blok/küp olduğu görülmektedir. Kız çocukların en fazla %28,6 oranı ile bebelere ve dramatik oyun hayvanlarına, %11,4 oranı ile oyuncak taşıtlara, %8,6 oranı ile topa sahip olduğu görülmektedir.

Grafik 9'a göre erkek çocuk oyuncaklarının ise bebek, taşıt, top, maket adam, balon, müzik aleti, kum oyuncacağı, hayvanlar, bisiklet, kaykay, maket ev ve blok/küp olduğu görülmektedir. Erkek çocukların en fazla %20,9 oranı ile oyuncak hayvanlara, %18,6 oranı ile oyuncak taşıtlara, %14 oranı ile topa sahip olduğu görülmektedir.

Kitaplardaki kadın ve erkek karakterlerin aksesuarlarının dağılımlarına ilişkin bulgular, Grafik 10'da sunulmuştur.

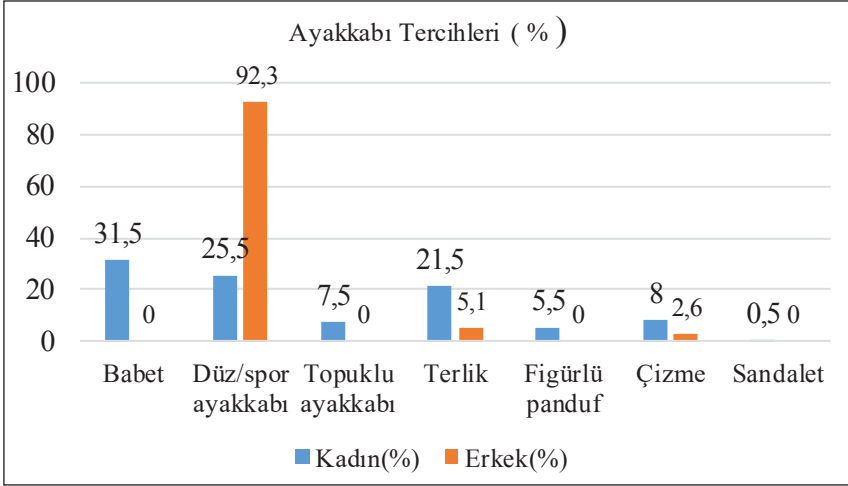

Grafik 10. Kitaplardaki Kadın ve Erkek Karakterlerin Aksesuarlarının Dağılımları

Grafik 10'a bakıldığında, incelenen hikâye ve masal kitaplarındaki kadın karakterlerin tercih ettikleri aksesuarların gözlük (%7,2), çanta (%10,1), kolye (%7), bileklik, küpe, şapka, şal, toka, yemeni, kuşak, kemer, önlük, atkı, bandana, fular, bere ve yaka süsü olduğu görülmektedir. %40,5 oranı ile toka, %10,1 oranı ile çanta, %7,2 oranı ile gözlük kadınların en fazla tercih ettiği aksesuarlardır. İncelenen hikâye ve masal kitaplarındaki erkek karakterlerin tercih ettikleri aksesuarların ise gözlük, çanta, kravat, şapka, kuşak, kemer, önlük, atkı, bandana ve bere olduğu görülmektedir. %35,8 oranı ile çanta, %17,5 oranı ile gözlük, %15,3 oranı ile şapka, erkeklerin en fazla tercih ettikleri aksesuarlardır.

Ayrıca grafiğe göre kravat, kadınların aksesuarları arasında yer almazken kolye, bileklik, küpe, şal, toka, yemeni ve fular da erkeklerin aksesuarları arasında yer almamaktadır.

Kitaplardaki kadın ve erkek karakterlerin ayakkabı çeşitlerinin dağılımına ilişkin bulgular Grafik 11'de verilmiştir.

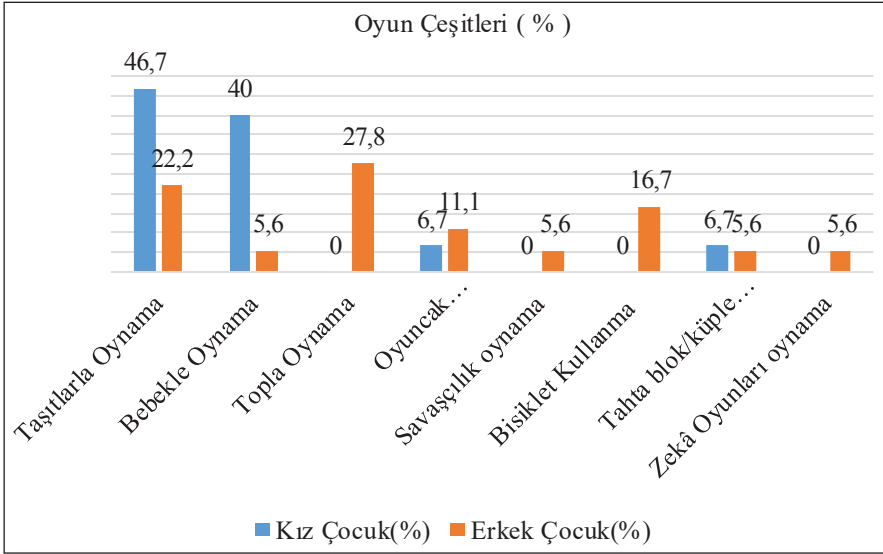

Grafik 11. Kitaplardaki Kadın ve Erkek Karakterlerin Ayakkabı Çeşitlerinin Dağılımı

Grafik 11'e bakıldığında incelenen hikâye ve masal kitaplarında kadınların en çok tercih ettikleri ayakkabı çeşitlerinin % 31,5 oranı ile babet, % 25,5 oranı ile düz/spor ayakkabı, % 21,5 oranı ile terlik, % 8,0 oranı ile çizme, %7,5 oranı ile topuklu ayakkabı, % 5,5 oranı ile figürlü panduf, % 0,5 oranı ile sandalet olduğu görülmektedir.

Erkeklerin ayakkabı çeşitlerinin ise %92,3 oranı ile düz/spor ayakkabı, %5,1 oranı ile terlik, %2,6 oranı ile çizme olduğu görülmektedir.

Çocuk karakterlerin cinsiyetlerine göre oynadıkları oyun çeşitlerinin dağılımına ilişkin bulgular Grafik 12'de sunulmuştur.

Grafik 12. Çocuk Karakterlerin Cinsiyetlerine Göre Oynadıkları Oyun Çeşitlerinin Dağılımı

Grafik 12'ye göre incelenen kitaplarda kız çocuk karakterlerinin en fazla tercih ettiği oyunlar; taşıtlarla (%47,7) ve bebekle (%40) oynamadır. Oyuncak hayvanlarla (%6,7) ve tahta blok/küplerle oynama (%6,7) ise kız çocuk karakterlerin tercih ettiği diğer oyun çeşitleridir. Erkek çocuk karakterlerin en fazla tercih ettiği oyunlar ise topla (%27,8), taşıtlarla (%22,2) oynama, bisiklet kullanma (%16,7) ve oyuncak hayvanlarla oynama (%11,1)'dir. Ayrıca bebekle oynama (%5,6), savaşçılık oynama (%5,6), tahta blok/küple oynama (%5,6) ve zekâ oyunları oynama (%5,6) erkek çocuk karakterlerinin eşit oranlarda tercih ettikleri oyun çeşitlerindedir.

Bisiklet kullanma, savaşçılık, zekâ oyunları ve topla oynama incelenen kitaplarda kız çocuk karakterlerin tercih etmediği oyun çeşitleri olarak dikkat çekmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Okul öncesi hikâye ve masal kitaplarında toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmeye çalışıldığı bu araştırmada kadın karakterlere erkek karakterlerden daha fazla yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, kadınların anne rolünde ve ev içinde; erkeklerin ise ev dışında gösterilmesinden kaynaklanmaktadır. Araştırma sonucunda incelenen kitaplarda anne-çocuk ilişkisinin ön planda olduğu; baba-çocuk ilişkisinin ise ikinci planda kaldığı görülmektedir. Benzer şekilde Anderson ve Hamilton (2005), anne ve babaların resimli çocuk kitaplarında nasıl betimlendiğini inceledikleri araştırmalarında baba-çocuk ilişkisinin anne-çocuk ilişkisinden daha geri planda yansıtıldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Bu araştırmada kız çocuk/kadın (yetişkin) ile erkek çocuk/erkek (yetişkin) karakterlerinin oranının birbirine yakın olması, cinsiyetler arasında eşitlikçi bir yaklaşım sergilediğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Gündüz Şentürk (2015) okul öncesi döneme yönelik resimli hikâye kitaplarını toplumsal cinsiyet kalıp yargıları açısından incelediği çalışmasında kadın ile erkek karakterlerin birbirine yakın oranlarda yer aldığını tespit etmiştir. Ayrıca A. M. Gooden ve M. A. Gooden (2001), 1995-1999 yılları arasında yayımlanan okul öncesi döneme ait 83 kitabın ana karakterlerini inceledikleri çalışmalarında kadınların kitaplarda ana karakter olarak daha fazla yer aldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Diğer yandan Vannicopoulou da (2004), ‘Resimli Çocuk Kitaplarında Kadın Karakterler’ adlı derleme çalışmasında, çocuk kitabı yazarlarının çoğunun kadın olmasına rağmen resimli kitapların toplumsal cinsiyete ilişkin adaletsizlikleri ve sıkıntıları yansıttığı, insanlaştırılmış hayvanların kişiliği incelendiğinde ise erkek hayvanların dişi hayvanlardan daha üstün yansıtıldığı sonucuna ulaşmıştır. Benzer olarak Turner-Bowker (1996), toplumsal cinsiyet rollerinin çocuk edebiyatındaki etkilerini belirlediği çalışmasında başlık, resim ve ana karakterleri incelemiştir. İncelenen kitaplarda ana rollerin dağılımında kadınlar ve erkekler arasında fark olmamasına rağmen başlıklarda ve resimlerde kadınlara göre daha fazla sayıda erkek imgesi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kitaplarda erkekler kadınlardan daha güçlü, aktif ve eril olarak tanımlanmıştır.

Bu araştırmada incelenen kitaplarda kadınların kıyafetlerinde tercih ettikleri baskın renklerin sırasıyla kırmızı, yeşil, mor ve mavi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınları simgeleyen renk olarak kabul gören pembenin ise oran olarak bu renklerden sonra geldiği görülmektedir. Bu sonuç çocukların izledikleri çizgi filmlerdeki toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını inceleyen Güder Yağan, Ay, Saray ve Kılıç’ın (2017) sonucu ile örtüşmemektedir. Güder vd. (2017) araştırmalarında inceledikleri kadın çizgi film karakterlerinin kıyafetlerinde pembe rengin ağırlıklı olduğunu tespit etmişlerdir. Gürşimşek ve Günay da (2005) okul öncesine yönelik olarak hazırlanan kitaplarda pembe rengin kadın kıyafetlerinde en çok tercih edilen renk olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bunun yanı sıra bu araştırmada erkeklerin kıyafetlerinde tercih ettikleri baskın renkler ise sırasıyla mavi, kırmızı, sarı ve yeşil olarak tespit edilmiştir. Bilindiği üzere mavi, erkekleri simgeleyen bir renk olarak kabul edilmektedir. Bu sonucun da bu kalıp yargıyı yansıtır nitelikte olduğu söylenebilir.

Araştırmanın dikkat çeken sonuçlardan biri de kadınlara en fazla öğretmenlik mesleğinin atfedilmesidir. Nitekim toplumumuzda çocuk eğitimi ile ilgili bir meslek olan öğreticilik vasfı, daha çok kadınlara yakıştırılmaktadır. Altan Arslan’ın (2000) çalışmasında da ders kitaplarında kadınlara atfedilen meslekler arasında öğretmenlik ilk sırada yer almaktadır. Bu araştırmada erkeklere en fazla atfedilen meslek ise esnafıktır. Bu sonuçlar, meslek dağılımının toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını yansıtır nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumumuzda esnaflık, şoförlük, müdürlük, sihirbazlık, pilotluk gibi meslekler erkeğe özgü meslekler olarak bilinmektedir. Bu araştırmada da aynı meslekler erkeklere atfedilmiştir. Vatandaş da (2007) ülkemizde toplumsal cinsiyet rollerine

dair insanların hangi düşünce ve tutumlar içerisinde olduğunu ve bunların toplumda cinsiyetler arası ayrışmalara nasıl etki ettiğini incelediği araştırmasında şoför ve yönetici mesleklerini erkeklere atfedilen meslekler olarak belirtmiştir.

Trepanier-Street ve Romatowski (1999) araştırmalarında çocuklara cinsiyet kalıp yargılarından arındırılmış 6 kitap sunarak onların meslekler hakkındaki kalıp yargılarının ne yönde etkilendiği sorgulamışlardır. Araştırma sonucunda özenle seçilmiş bu kitapların ve kitaplarla ilgili etkinliklerin çocukların toplumsal cinsiyet tutumlarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmada incelenen kitaplarda kadınların yemek hazırlama, ev temizliği/bakımı, çocuğa öğüt verme, çocuğa sevgi/şefkat gösterme, evde çocuk bakma gibi eylemlerde erkeklerden daha fazla rol aldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca incelenen kitaplarda örgü ve dikiş işlerinde sadece kadınların yansıtıldığı dikkat çekmektedir. Aytaç Dilek (2014) de benzer şekilde araştırmasında incelediği kitaplarda kadınların daha çok ev hanımı olarak yansıtıldığını belirlemiştir.

Bu araştırmada erkeklerin kadınlardan daha fazla sergiledikleri eylemler şunlardır: çocuklarla evin dışında ilgilenme, fiziksel aktivite (ağırlık taşıma/ağaca tırmanma vb.), yapı inşa işleri, taşıt kullanma, işe gitme. Ayrıca gazete okuma eyleminin de incelenen kitaplarda sadece erkekler tarafından gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir. Bu sonuç, geleneksel kalıp yargılara uygun bir durum arz etmektedir.

Bu araştırmada kadınlar; incelenen kitaplarda erkeklere oranla daha fazla mutlu, şaşkın/telaşlı, koruyan/gözeten/sorgulayan/öğreten, cömert/yardımsever, kızgın, paylaşımcı/uzlaşmacı, şefkatli olarak yansıtılmışlardır. Kadınların mutlu olarak yansıtılması mutlu bir aile ortamına işaret ederken şaşkın ve telaşlı yansıtılması ev işleriyle, çocuk/eş bakımıyla ilgilenmeleri ve yaratılışlarıyla ilişkilendirilebilir. Kadınların gözeten/koruyan, sorgulayan ve öğreten tavırları da yine anne ve eş rollerinin gerektirdiği sorumlulukla ilişkilendirilebilir. Araştırmanın sonuçları arasında en dikkat çeken unsur ise erkeklerin cesur/güçlü, kibirli ve saldırgan özellikleri ile kitaplarda daha fazla yer almasıdır. Ayrıca incelenen kitaplarda kadınlar alıngan, hayalperest, heyecanlı, karamsar, komik olarak yansıtılırken erkeklerin özgüvenli/özdenetimli olarak yansıtıldığı da tespit edilmiştir. Bu çalışmanın sonuçları Altan Arslan'ın (2000) çalışmasının sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Onun çalışmasında da kadınlar şefkatli olarak öne çıkarken erkekler kararlı/kendine güvenen, cesur/kahraman, azimli/inatçı özellikleri ile ön plana çıkmışlardır.

Bu araştırmada incelenen kitaplardaki kadın karakterlerin kıyafetlerinde elbise ve eteği pantolondan daha fazla tercih ettikleri görülmektedir. Elbise ve eteğin kadın kimliğini ön plana çıkaran kıyafetler olması nedeniyle geleneksel kalıp yargıların kitaplara yansıtıldığı söylenebilir.

Kitaplarda çocuk karakterlerin cinsiyetlerine göre oyuncak tercihlerine bakıldığında kızların en çok bebeğe ve oyuncak hayvanlara, erkeklerin ise en fazla oyuncak hayvanlara sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kız ve erkek çocuklarda ortak olarak en fazla sahip olunan oyuncak çeşidinin ise hayvanlar olması, cinsiyetler arasında eşitlikçi bir tercihe

gidildiğini gösterebilir. Diğer taraftan oyuncak olarak bebek tercih etme oranının kız çocuklarda, oyuncak taşıtlara sahip olma oranının ise erkeklerde fazla olması geleneksel kalıp yargıların bir sonucu olarak görülebilir. Güder Yağan ve Alabay (2016) da 3-6 yaş arasındaki çocukların oyuncak tercihlerini toplumsal cinsiyet kalıp yargıları açısından inceledikleri araştırmalarında kız çocuklarının en çok çay seti, dikiş seti ve kız bebek gibi oyuncakları; erkek çocukların ise en çok araba, sürat motoru, kamyon, iş makinesi ve tamir seti gibi oyuncakları tercih ettiklerini tespit etmişlerdir.

Bu çalışmada incelenen kitaplarda kadın karakterlerin en fazla toka, çanta ve gözlük; erkeklerin ise en çok çanta, gözlük ve şapka aksesuarlarını tercih ettikleri söylenebilir. Gürşimşek ve Günay (2005) yaptıkları araştırmada kadınların tercih ettikleri aksesuarların eşarp, fular, kolye, küpe ve taç olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Erkeklerin ise aksesuarlarının arasında bu çalışma ile benzer olarak şapka ve gözlük de yer almaktadır.

Bu çalışmada kadınların ayakkabı çeşitlerinin erkeklerden daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Topuklu ayakkabı ve babet tercihi, cinsiyetler arası ayırt edici bir unsur olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bu araştırmada babetin kadınların ayakkabı tercihlerinde ilk sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Dış görünüş itibariyle kadınsı özellikleri yansıtan topuklu ayakkabının kadınlar tarafından tercih edilme oranının son sıralarda olması geleneksel kalıp yargıların aksi bir durum arz etmektedir.

İncelenen kitaplarda kız çocuk karakterlerinin en fazla tercih ettiği oyunların dağılımına bakıldığında taşıtlarla ve bebekle oynamanın ilk sıralarda yer aldığı dikkat çekmektedir. Erkek çocuk karakterlerin en fazla tercih ettiği oyunlar ise topla ve taşıtlarla oynamadır. Bisiklet kullanma, savaşıklık, zekâ oyunları ve topla oynama incelenen kitaplarda sadece erkek çocuklar tarafından tercih edilen oyun çeşitleri olarak yansıtılmıştır. Bu sonuçlar, geleneksel kalıp yargıları destekler niteliktedir. Nitekim oyuncak taşıtlarla oynama, erkek çocuklara özgü bir oyun çeşidi olarak toplumdaki kalıp yargılar arasındadır. İncelenen kitaplarda, taşıtlarla oynama eyleminin kız çocuk karakterlerde erkeklerden fazla oluşu bu kalıp yargının aksini göstermektedir. Bebekle oynama ise kız çocuklara özgü bir oyun çeşidi olarak toplumdaki kalıp yargılar arasında yer almaktadır. İncelenen kitaplarda bu kalıp yargıyı destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca incelenen kitaplarda erkek çocukların topla oynamalarına karşın kız çocukların oyun tercihleri arasında topun olmayışı da geleneksel kalıp yargıları destekler niteliktedir.

Elde edilen tüm bu sonuçlara göre incelenen kitaplarda toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına yer verildiği kadar toplumsal cinsiyet kalıp yargıları dışında kalan durumların da olduğu tespit edilmiştir.

Öneriler

- Çocuk kitabı yazarlarının kitaplarını toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesini göz önünde bulundurarak kaleme almaları önerilebilir.
- Ebeveynler ve eğitimcilerin çocuğa kitap tavsiye ederken toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesine dikkat etmeleri önerilebilir.

- İncelenen kaynaklar dışında çocuklardan anket, görüşme, gözlem vb. yollarla veriler elde edilerek onların toplumsal cinsiyet algılarını tespit etmeye yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Diğer çocuk kitapları da toplumsal cinsiyet rollerinin yansıtılış biçimi açısından incelenebilir.

Kaynakça

- Aktaş, E. (2016). Çağdaş çocuk edebiyatı yapıtlarında model olarak sunulan çocuk ve ebeveyn tipleri. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 67, 77-100.
- Altan Arslan, Ş. (2000). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik*. Ankara: T.C. Devlet Bakanlığı Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Anderson, D. A. & Hamilton, M. (2005). *Gender role stereotyping of parents in children's picture books: The invisible father*. *Sex Roles*, 52(3-4), 145-151.
- Aydın, B. (2013). *Çocuk ve ergen psikolojisi*. Ankara: Nobel.
- Bee, H. & Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi* (Çev. O. Gündüz) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan ve davranışı* (15.Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Demirel, Ş. (2011). Çocuk edebiyatı. Ş. Demirel, (Ed.), *Edebi metinlerle çocuk edebiyatı* (s. 43-68) içinde, Ankara: Pegem Akademi.
- Dilek, A. (2014). 4-6 Yaş çocuk öykülerindeki kadın kahramanların mesleksel analizi. *Journal Of Qafqaz University*, 2(1), 94- 102.
- Dökmen, Y. Z. (2015). *Toplumsal cinsiyet* (6. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ecevit, Y. ve Karkiner N. (2011). Toplumsal cinsiyet sosyolojisi. *Anadolu Üniv. Eskişehir: Web Ofset*.
- Gooden, A. M. & Gooden, M. A. (2001). Gender representation in notable children's picture books: 1995-1999. *Sex Roles*, 45(1-2), 89-101.
- Güder Yağan, S. & Alabay, E. (2016). 3-6 yaş arasındaki çocukların oyuncak tercihlerinin toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17 (2), 91-114.
- Güder Yağan, S., Ay, S., Saray, F. & Kılıç, İ. (2017). Okul öncesi dönem çocuklarının izledikleri çizgi filmlerin toplumsal cinsiyet kalıp yargıları açısından incelenmesi: Niloya örneği. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – ENAD*, 5 (2), 95- 110.
- Güleç, H. Ve Geçgel, H. (2006). *Çocuk edebiyatı* (2. Baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Gündüz Şentürk, S. (2015). *Okul öncesi dönem çocukları için basılan resimli öykü kitaplarının toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpyargılar yönünden incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gürşimşek, I. ve Günay, D. (2010). Çocuk kitaplarında cinsiyet rollerinin işlenişinde kullanılan dilsel ve dildışı göstergelerin değerlendirilmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (18), 53-63.
- Gökdağ, R. (2011). *Sosyal biliş*. S. Ünlü (Ed.), Sosyal Psikoloji-I (s.42- 43) içinde, Anadolu Üniv. Yayını No: 1570, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 826, Eskişehir.
- Orçan, M. (2011). Sosyal gelişim. E. Deniz , (Ed.), *Erken çocukluk döneminde gelişim* (s.127-180) içinde, Ankara: Ertem.
- Özgülven, İ. E. (2010). *Ailede iletişim ve yaşam*. Ankara: Pdrem Yayınları.
- Öztürk, A. (2010). *Çocuk edebiyatı ve okul öncesi eğitimde Türkçe dil etkinlikleri*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Sever, S. & Aslan, C. (2012, Ekim). *Çocuk edebiyatı yapıtlarında karakter çerçevesinin oluşturulmasında cinsiyet rollerinin sunuluşu*. III. Ulusal Gençlik ve Çocuk Edebiyatı Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Ankara Üniversitesi Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara.
- Şahin, H. (2009). Psikoseksüel gelişim. Y. Özbay & S. Erkan (Ed.), *Eğitim psikolojisi* (s. 67- 98) içinde, Ankara: PegemA.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Trepanier-Street, M. L. & Romatowski, J. A. (1999). The influence of children's literature on gender role perceptions: A reexamination. *Early Childhood Education Journal*, 26(3), 155-159.
- Turner-Bowker, D. M. (1996). Gender stereotyped descriptors in children's picture books: Does "Curious Jane" exist in the literature? *Sex Roles*, 35(7), 461-488.
- Uzuner-Yurt, S. (2013). *Sevim Ak'ın öykülerinin eğitsel değerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Vannicopoulou, A. & Yeşiltuna, D. Ç. (2004). Resimli çocuk kitaplarında kadın karakterler, *Ege Eğitim Dergisi*, 5(2),65-73.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin inşası, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 35, 29-56.
- Yalçın, A. & Aytas, G. (2002). *Çocuk edebiyatı* (1.Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin.
- Yılmaz, T. M. (2011). Cinsel gelişim. E. Deniz (Ed.), *Erken çocukluk döneminde gelişim* (s.293-322) içinde, Ankara: Ertem Yayınları.
- Yılmaz, O. (2016). Çocuk kitaplarında bulunması gereken özellikler. T. Şimşek (Ed.), *Okul öncesinde çocuk edebiyatı ve medya* (s. 56-57) içinde, Ankara: Grafiker.
- Yavuzer, H. (2017). *Çocuk psikolojisi* (40. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

